

กระบวนการสร้างและใช้ความรู้ประเพณีตานสลากชะลอมของชุมชนบ้านคุ่ม
ตำบลชัยชุมพล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

The process of creating and using knowledge of the Tan Salak Chalom
tradition of the Ban Khum community, Chaichumphon Subdistrict, Laplae
District, Uttaradit Province

เอกฤทัย ฉัตรชัยเดช¹, ศิววัฒน์ กมลคุณานนท์²
Eakruthai Chutchaidej¹, Siwat Kamonkunanon²

Received: November 1, 2025

Revised: November 17, 2025

Accepted: December 2, 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประเพณีของชุมชนบ้านคุ่ม ตำบลชัยชุมพล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งกำลังเสื่อมความนิยมและอาจสูญหายจากชุมชน อันเนื่องมาจากผู้สืบทอดประเพณีลดจำนวนลง รวมถึงการขาดการอนุรักษ์ สืบทอด และส่งต่อองค์ความรู้สู่เด็ก เยาวชน และสมาชิกในชุมชน

ผู้ศึกษาจึงมุ่งหมายพัฒนากระบวนการจัดการองค์ความรู้ของชุมชนให้เหมาะสมกับพื้นที่และบริบทของชุมชนบ้านคุ่ม โดยเฉพาะ “ประเพณีตานสลากสลอม (สลากชะลอม)” ซึ่งถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าควรดำรงอยู่ร่วมกับสังคมปัจจุบัน

การวิจัยนี้จึงเน้นศึกษากระบวนการเรียนรู้ประเพณีตานสลากสลอมดั้งเดิมของชุมชนบ้านคุ่ม พร้อมทั้งพัฒนาองค์ความรู้ของประเพณีดังกล่าวให้เป็นระบบมากขึ้น เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน และเป็นฐานข้อมูลความรู้ที่สามารถส่งต่อให้คนรุ่นหลัง รวมถึงใช้เป็นต้นแบบในการอนุรักษ์และสืบทอดประเพณีตานสลากสลอมของชุมชนบ้านคุ่มต่อไป

คำสำคัญ: กระบวนการเรียนรู้, ประเพณีตานสลากชะลอม, ชุมชนบ้านคุ่ม

Abstract

This study aims to investigate the traditional cultural practices of the Ban Khum community in Chai Chumphon Subdistrict, Laplae District, Uttaradit Province, which have been declining in prominence and are at risk of disappearing. This decline is attributed to

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์

Assistant Professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Uttaradit Rajabhat University

E-mail: eakruthai@gmail.com

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์

Assistant Professor Dr., Faculty of Humanities and Social Sciences, Uttaradit Rajabhat University

the diminishing number of cultural custodians, as well as the insufficient preservation, transmission, and intergenerational transfer of cultural knowledge to children, youth, and community members.

In response, the researcher seeks to develop a knowledge management process appropriate to the local context of Ban Khum, with particular emphasis on the *Tan Salak Salom* (Salok Chalom) tradition-an important cultural heritage that warrants sustained preservation in contemporary society. The research focuses on examining the traditional learning processes associated with *Tan Salak Salom* in the Ban Khum community and on systematizing the body of knowledge related to this cultural practice.

The findings aim to provide a framework for enhancing community learning processes, establishing a structured cultural knowledge base for future generations, and offering a model for the preservation and transmission of the *Tan Salak Salom* tradition within the Ban Khum community.

Keywords: The process of creating and using knowledge, the Tan Salak Salom (Salok Chalom) tradition, Ban Khum community

บทนำ

การพัฒนาประเทศในยุคปัจจุบันจำเป็นต้องอาศัยการหลอมรวมระหว่างความรู้ คุณธรรม และปัญญาในการสร้างสรรค์การเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืน การพึ่งพาศรัทธาเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะรองรับความท้าทายทางสังคมและเศรษฐกิจที่ซับซ้อนขึ้นเรื่อย ๆ ปัญญาที่มีคุณภาพจึงเป็นทุนภายในที่สำคัญยิ่งกว่าทุนภายนอกหรือทรัพยากรธรรมชาติที่กำลังลดลงอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาทุนมนุษย์ให้มีความรู้ คู่คุณธรรม และมีความสามารถในการบริหารจัดการทรัพยากรอย่างสมดุลจึงเป็นปัจจัยพื้นฐานของการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

ในบริบทของภูมิปัญญาท้องถิ่น การเสริมสร้างองค์ความรู้แก่บุคคลและชุมชนถือเป็นกระบวนการที่ช่วยธำรงต้นทางวัฒนธรรม พร้อมต่อยอดสู่การพัฒนาสังคมอย่างสร้างสรรค์ ชุมชนบ้านคึม ตำบลชัยจุมพล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นชุมชนไทยวนที่ยังคงสืบสานวิถีชีวิต ภาษา ประเพณี และงานหัตถกรรม อีกทั้งยังมีแหล่งเรียนรู้สำคัญและความเชื่อดั้งเดิมที่สะท้อนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน

ประเพณีตานสลากสลอมถือเป็นพิธีกรรมสำคัญที่เชื่อมโยงความเชื่อทางพุทธศาสนากับการดำรงชีวิตของชาวไทยวน โดยจัดขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 และมีการจัดทำสลอมบรรจุสิ่งของทำบุญ พร้อมสร้างก้างงูยา อันเป็นสัญลักษณ์ที่ได้รับแรงบันดาลใจจากคติความเชื่อเรื่องต้นกัลปพฤกษ์ตามคัมภีร์ไตรภูมิและคัมภีร์โลกสันฐาน อย่างไรก็ตาม ภูมิปัญญาดังกล่าวกำลังเผชิญวิกฤตการสืบทอด เนื่องจากผู้รู้ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่ล้มหายไปจำนวนมาก ขาดระบบการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่คนรุ่นใหม่ และยังไม่มีจัดการความรู้ที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน

ด้วยความเสี่ยงที่ประเพณีตานสลากสลอมอาจสูญหายจากชุมชนบ้านคึม การศึกษากระบวนการเรียนรู้และพัฒนาองค์ความรู้จึงมีความจำเป็นเร่งด่วน งานวิจัยนี้มุ่งศึกษากระบวนการเรียนรู้ประเพณีตาน

สลาภะลอมของชุมชนบ้านคุ่มอย่างเป็นระบบ เพื่อจัดทำองค์ความรู้ที่สามารถสืบทอดได้จริงและสอดคล้องกับบริบทพื้นที่ ทั้งยังมุ่งสร้างแนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชนบ้านคุ่ม และเป็นต้นแบบสำหรับชุมชนอื่นในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืนต่อไป

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาที่ยั่งยืนของสังคมจำเป็นต้องตั้งอยู่บนฐานของปัญญา ความรู้ และคุณธรรม ซึ่งเป็น “ทุนภายใน” ที่สามารถงอกงามและเพิ่มคุณค่าได้ต่อเนื่อง ต่างจากทรัพยากรภายนอกที่มีข้อจำกัดและเสื่อมถอยตามกาลเวลา การเสริมสร้างองค์ความรู้ให้บุคคลและชุมชนจึงเป็นกระบวนการสำคัญต่อการพัฒนาศักยภาพ การพึ่งตนเอง และการดำรงความเข้มแข็งของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านการเรียนรู้ตลอดชีวิต การสืบทอดวัฒนธรรม และการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ในบริบทของชุมชนไทย กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นกลไกสำคัญที่สร้างการปรับตัว การแก้ปัญหาอย่างมีส่วนร่วม และการยกระดับคุณภาพชีวิต ผ่านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ฝึกปฏิบัติจริง และการสืบทอดค่านิยมทางวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม ความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างสังคม ส่งผลให้ชุมชนจำนวนมากประสบปัญหาการขาดผู้สืบทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรมท้องถิ่นจึงเสี่ยงต่อการเลือนหายหากขาดกระบวนการจัดการความรู้ที่เหมาะสม

ชุมชนบ้านคุ่ม ตำบลชัยชุมพล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นชุมชนไทยวนที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเด่นชัด ทั้งด้านภาษา วิถีชีวิต งานหัตถกรรม และประเพณีพื้นถิ่น หนึ่งในนั้นคือ “ประเพณีด้านสลาภะลอม” ซึ่งสะท้อนคติความเชื่อและระบบคุณค่าของชุมชนมาช้านาน อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันประเพณีดังกล่าวกำลังเสื่อมความนิยม เนื่องจากผู้รู้ในชุมชนส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่ลดจำนวนลง ขาดการถ่ายทอดไปยังคนรุ่นใหม่ และยังไม่มียุทธศาสตร์การจัดการองค์ความรู้ที่เป็นรูปธรรมและสอดคล้องกับบริบทพื้นที่

สถานการณ์นี้ทำให้ประเพณีด้านสลาภะลอมเสี่ยงต่อการสูญหาย ทั้งที่เป็นภูมิปัญญาซึ่งมีคุณค่าทั้งต่อชุมชนและต่อมรดกวัฒนธรรมระดับท้องถิ่น งานวิจัยจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการศึกษากระบวนการเรียนรู้ของประเพณีดังกล่าว พร้อมทั้งพัฒนาองค์ความรู้ให้เป็นระบบ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการฟื้นฟู สืบทอด และเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบ้านคุ่ม รวมถึงสามารถประยุกต์เป็นต้นแบบให้ชุมชนอื่นในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นได้ต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างความรู้และการใช้ความรู้ประเพณีด้านสลาภะลอมของชุมชนบ้านคุ่ม ตำบลชัยชุมพล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์
2. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ประเพณีด้านสลาภะลอมของชุมชนบ้านคุ่ม ตำบลชัยชุมพล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ประเพณีด้านสลาภะลอม ของชุมชนบ้านคุ่ม ตำบลชัยชุมพล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

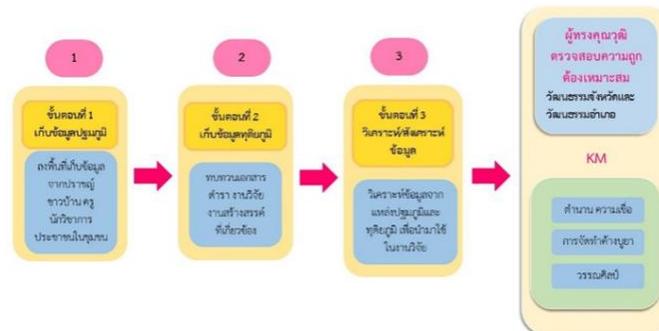
สมมติฐาน

กระบวนการสร้างและใช้ความรู้ประเพณีตานสลากสลอมของชุมชนบ้านคุ่ม ตำบลชัยชุมพล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ที่ยั่งยืนต้องเริ่มจากการสร้างสื่อองค์ความรู้ประเพณีตานสลากสลอมที่มีความหลากหลายและเหมาะสมกับชุมชนในการสืบทอดและการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับ องค์ความรู้ประเพณีตานสลากสลอมของชุมชน บ้านคุ่ม ตำบลชัยชุมพล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ขอบเขตการวิจัยหรือการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research; PAR) โดยทุกกระบวนการของการวิจัยเกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมของผู้รู้ในชุมชนในพื้นที่ ชุมชน และนักวิจัย โดยเริ่มจากระยะซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ ระยะการทำวิจัย และระยะเสนอรูปแบบการบริหารจัดการชุมชน โดย การมีส่วนร่วม และกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนบ้านคุ่ม อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ กล่าวคือ ผู้วิจัยใช้การประชุมปฏิบัติการเป็นกลไกสำคัญในการศึกษาและเกิดขึ้นในทุกๆระยะของการวิจัย เพื่อให้ทุกคนมีความเข้าใจที่ตรงกันและเข้าใจกระบวนการและเป็นการทวนสอบข้อมูลที่ได้จากการวิจัย

ระเบียบวิธีการวิจัยหรือศึกษา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. กระบวนการสร้างความรู้และการใช้ความรู้ประเพณีตานสลากสลอมของชุมชนบ้านคุ่ม ตำบลชัยชุมพล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ที่มีความยั่งยืนและสามารถพัฒนาต่อยอดได้
2. กระบวนการเรียนรู้ประเพณีตานสลากสลอมของชุมชนบ้านคุ่ม ตำบลชัยชุมพล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

กระบวนการสร้างและใช้ความรู้ประเพณีตานสลากสลอมของชุมชนบ้านคุ่ม ตำบลชัยชุมพล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์” ผู้ศึกษาได้รวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้อง แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 3 แนวคิดได้ดังนี้

กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management: KM) เป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างทัศนคติร่วมกัน การแบ่งปันองค์ความรู้ ตลอดจนการพัฒนาทักษะและนวัตกรรมของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ที่ต้องการสร้างพื้นที่การเรียนรู้ (learning space) ทั้งรูปแบบออนไลน์และออฟไลน์ เพื่อให้

สมาชิกในชุมชนสามารถแสวงหาความรู้ แก้ไขปัญหา และยกระดับคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน การจัดการความรู้มีเป้าหมายในการบรรลุผลสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ การบรรลุผลสัมฤทธิ์ของงาน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การขับเคลื่อนองค์กรสู่การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ และการเสริมสร้างความเป็นชุมชนที่เอื้ออาทรต่อกันภายในกระบวนการทำงาน (สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ, 2565)

องค์ความรู้ภายในชุมชนประกอบด้วยความรู้ที่ฝังอยู่ในบุคคล (tacit knowledge) ซึ่งเกิดจากประสบการณ์และความชำนาญเฉพาะตัว และความรู้ที่ชัดแจ้ง (explicit knowledge) ซึ่งสามารถถ่ายทอดบันทึก และพัฒนาเป็นระบบได้อย่างเป็นรูปธรรม การจัดการความรู้จึงเป็นกระบวนการสำคัญในการรวบรวม จัดระเบียบ และถ่ายทอดความรู้ทั้งสองประเภท เพื่อให้เกิดการเข้าถึงและนำไปใช้ประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ แนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) ยังเป็นฐานสำคัญของการพัฒนาศักยภาพสมาชิกชุมชน โดยครอบคลุมการเรียนรู้ทั้งในระบบ (formal), นอกกระบบ (non-formal) และการเรียนรู้ตามอัธยาศัย (informal) ที่สามารถเกิดขึ้นได้ในทุกช่วงวัย และในทุกบริบทของการดำเนินชีวิต ทักษะที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต ได้แก่ ความคิดสร้างสรรค์ การแก้ปัญหา การคิดเชิงวิพากษ์ ภาวะผู้นำ การสื่อสาร การทำงานร่วมกับผู้อื่น การจัดการข้อมูล การปรับตัว และความใฝ่รู้ (สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ, 2565)

ด้านกระบวนการมีส่วนร่วม ชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้สำคัญที่ตั้งอยู่บนความเชื่อในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียม หลักการมีส่วนร่วมเน้นให้ประชาชนมีบทบาทในการคิด วิเคราะห์ วางแผน ตัดสินใจ และร่วมกันจัดการทรัพยากรของชุมชน โดยมีระดับการมีส่วนร่วมตั้งแต่การให้ข้อมูล การรับฟังความคิดเห็น การปรึกษาหารือ การวางแผนร่วมกัน การดำเนินงานร่วมกัน การติดตามประเมินผล และการควบคุมโดยประชาชนซึ่งเป็นระดับสูงสุดของการมีส่วนร่วม (โกวิทย์ พวงงาม, 2553; ถวิลวดี บุรีกุล อ่างในโกวิทย์ พวงงาม, 2553; จินตวีร์ เกษมสุข, 2557)

เทคนิคการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมประกอบด้วย การเปิดช่องทางข้อมูลข่าวสาร การจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การสนทนากลุ่ม เวทีสาธารณะ เวทีประชาพิจารณ์ และการประชุมเชิงปฏิบัติการ ซึ่งเป็นกระบวนการที่เอื้อต่อการสร้างความเข้าใจร่วมและพัฒนากระบวนการเรียนรู้เชิงชุมชนอย่างแท้จริง (โกวิทย์ พวงงาม, 2553)

ประเพณีค้ำบูยา ตานก้วยฉลาก

ประเพณีตานก้วยฉลาก (ประเพณี=ขนบธรรมเนียม, ตานก้วยฉลาก=ไหว้หรือถวายตะกร้าหรือชะลอมที่มีเครื่องไทยทาน (เป็นภาษาถิ่นเหนือ) ซึ่งเป็นการทำบุญของชนภาคเหนือ 8 จังหวัดมีจังหวัดแม่อองสอน เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน เพนตัน การทำนั้นจะทำในช่วงเดือน 10- 12 (เดือนนับแบบภาคเหนือ) ของแต่ละปี ซึ่งเทศกาลทำบุญนี้ อยู่ในระหว่างพรรษาและออกพรรษา การทำบุญตานก้วยฉลากเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ที่ตายไป (เปตพลี) การทำบุญใหญ่ตายแต่ละภาคเรียกชื่อไม่เหมือนกัน เพนตนวภาคใต้เรียกทำบุญสารทเดือนสิบ ภาคกลางเรียกทำบุญสารทไทยภาคอีสานทำบุญข้าวประดับดิน บุญชาวสาก ภาคเหนือเรียกว่าการทำบุญตานก้วยฉลาก (พระบุญชุม วชิโร (ปญญายศ) : 2562)

สลากภัต คือ ชื่อประเพณีทางพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง เป็นการถวายภัตตาหาร เครื่องไทยธรรมแด่พระภิกษุสงฆ์ โดยมีได้มีความประสงค์จำเพาะเจาะจงถวายพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง พระภิกษุรูปใดจะพึง

ได้รับก็ด้วยการจับสลากต้องตรงกันกับสลาก ซึ่งทายกหรือทายิกาปักไว้ที่เครื่องภัตตาหารที่ได้เตรียมไว้ ถวายเท่านั้น สลากภัต ชาวล้านนานิยมเรียกว่า กินสลาก (อ่าน "กินสะหลาก") หรือ กินกวยสลาก (อ่าน "กินกวยสะหลาก") หรือ ทานสลาก (อ่าน "ทานสะหลาก") หรือ ตานกวยสลาก หรือ กินเข้าสลากมักทำกัน ราว วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 เหนือ คือเดือน 10 ภาคกลาง และสิ้นสุดในเดือนเกียงดับ (เดือน 11 แรม 15 ค่ำ) ราวปลายเดือนสิงหาคมถึงตุลาคมความสำคัญของประเพณีสลากภัต คือ เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ ญาติ พี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว สอนให้ลูกหลานมีความกตัญญู กตเวทิต่อผู้มีพระคุณ ทั้งนี้การทำบุญที่ไม่จำเพาะเจาะจงพระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่ง เป็นการขจัดซึ่งความเห็นแก่ตัว การขจัดซึ่งกิเลสที่เรียกว่า อคติ (ความลำเอียง) พระภิกษุสามเณรที่มารับสลากเองก็ไม่มีซึ่งความยึดติด เพราะสลากที่นำมาถวายนั้นแตกต่างกันหลากหลาย ประเพณีสลากภัตถือเป็นงานบุญใหญ่ที่ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจกันของคนในหมู่บ้าน สังคม ซึ่งย่อมนำมาซึ่งความสามัคคีปรองดอง ประเพณีสลากภัตจะจัดขึ้นในช่วงของการเข้าพรรษา หรือช่วงพักระหว่างการทำนา เกษตรกรรม พระภิกษุสามเณรจำพรรษายังวัดที่แน่นอน ชาวบ้านก็ว่างเว้นจากกิจการงาน ผลผลิตทางการเกษตรออกผลผลิต จึงเป็นช่วงเวลาที่มีความเหมาะสมในการทำบุญ การถวายสลากภัตยังเป็นการบำเพ็ญบุญกุศลอันบริสุทธิ์ด้วยการบริจาคภัตตาหารและบริวารอันควรแก่ความจำเป็น เพื่อทำนุบำรุงพระภิกษุให้สามารถดำรงชีพและสืบพระพุทธศาสนาต่อไป ซึ่งทำเป็นเครื่องหมายกำหนดไว้เนื่องในการเสี่ยงโชคเสี่ยงทายเป็นต้น ฉลาก-สลากก็ว่า ภัต หมายถึง อาหาร, ข้าว สลากภัต หมายถึง อาหารแห้งหรือผลไม้ถวายพระโดยวิธีจับฉลาก ภัต หมายถึง ข้าวสาร สลากภัต หมายถึง ภัตอันบุคคลพึงถวายตามสลาก ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) กล่าวว่า “สลาก” คือ เครื่องหมายหรือวัตถุที่ใช้ในการเสี่ยงโชค เช่น สลากภัต ก็ได้แก่อาหารที่เขาถวายสงฆ์ โดยเขียนชื่อเจ้าภาพลงในกระดาษใบละชื่อ ม้วนรวมคละกันเข้าแล้วให้ภิกษุทั้งหลายจับตามลำดับพรรษาขึ้นมา หรือเขียนเลขหมายไว้ที่ของจำนวนหนึ่ง ภิกษุจับได้สลากของผู้ใดก็ได้รับอาหารของทายกนั้น ฉลาก ก็เรียก “สลากภัต” อาหารถวายตามสลากหมายเอาสิ่งภัตอันทายกเข้ากันถวาย ต่างคนต่างจัดมา เป็นของต่างกัน เขามักทำในเทศกาลที่ผลไม้เฟล็ดแล้วถวายพระด้วยวิธีจับสลาก ในอรรถกถา ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท ทัศนาวรรคที่ 10 เรื่องพระโกลนชานเถระ ท่านได้จับสลากได้ที่ 1 สามครั้ง พระพุทธองค์จึงยกย่องทรงแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งภิกษุผู้เลิศแห่งภิกษุผู้จับสลากก่อน

วิธีปฏิบัติทานสลากภัตของชาวล้านนา ก่อนวันทำบุญพิธีสลากภัต หรือตานกวยสลาก 1 วัน หรือมากกว่านั้น เรียกว่า “วันดา”, “วันดาสลาก” (วันสุกดิบ) คือ วันที่จัดเตรียมสิ่งของไทยทาน ชาวบ้านใกล้เรือนเคียงจะช่วยกันแต่งดาจัดเตรียมสิ่งของ หน้าที่ของผู้ชายจะसानกวย (อ่าน "กวย") ซึ่งมีทั้งกวยเล็ก กวยใหญ่ คือ ตะกร้าไม้ไผ่ สำหรับเป็นภาชนะบรรจุสิ่งของที่จะถวายทาน ส่วนผู้หญิงจะจัดเตรียมห่อของจำพวก พริก เกลือ หอม กระเทียมอาหารคาวหวาน ผลไม้ และสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตรประจำวัน แล้วเอาตะกร้าไม้ไผ่ที่ผู้ชายसानมากรู้ด้วยใบตอง ใบหมากผู้หมากเมีย หรือกระดาษ เอาสิ่งของที่เตรียมไว้บรรจุลงไปในของบางอย่างที่มีน้ำหนักเบาเช่น ไม้ขีดไฟ บุหรี่ ยาซอง ก็เอาผูกติดกับริ้วไม้ไผ่ที่เหลาตกแต่งไว้อย่างสวยงาม นอกจากนั้นที่สำคัญต้องมีไม้หนีบสำหรับเสียบยอด หรือธนบัตรจำนวนหนึ่งเสียบไว้กับกวยสลากนั้น ด้านหน้ากวยจะมีเส้นสลากหรือข้อเขียนคำจารึกชื่อผู้ถวายพร้อมทั้งระบุด้วยว่าถวายเพื่ออะไรหรือถวายสำหรับใคร เพราะบางคนจะถวายทานเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปสะสมไว้เป็นส่วนกุศลของตนเพื่อวันข้างหน้า บางคนก็อุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษหรือญาติมิตรผู้ล่วงลับ

ในวันตานสลากนี้ บางท้องถิ่นจะมีคนต่างหมู่บ้านซึ่งเป็นเพื่อนฝูงญาติมิตรพี่น้องมาเที่ยวเยี่ยมเยียนเจ้าของบ้าน หรือหมู่บ้าน ชุมชนที่ตานสลาก เพื่อช่วยเหลือจัดเตรียมสิ่งของ พร้อมกับนำข้าวของปัจจัยมาร่วมทำบุญเรียกว่ามา รอมสลาก (อ่าน "ฮอมสะหลาก") หรือ รอมพอย (อ่าน "ฮอมปอย") เจ้าของบ้านหรือชาวบ้านจะตอบแทนด้วยการเลี้ยงอาหาร แล้วยังทำขนมพื้นเมือง อย่างข้าวต้มกะทิ ข้าวต้มกล้วย ข้าวต้มถั่ว ที่นิยมทำและชอบกินกันคือเข้าหนมจ็อก หรือขนมเทียนแบบล้านนา เป็นของฝากให้แก่พี่น้องทุกคนเพื่อนำไปให้ลูกให้หลานที่อยู่บ้านได้กินกันถวายสลาก หรือ ถวายสลาก คำว่า “ถวาย” คือ ภาชนะสานประเภทตะกร้า หรือชะลอม ที่สานขึ้นเพื่อบรรจุเครื่องไทยทานซึ่งจะได้นำไปถวายพระ มีรูปแบบที่หลากหลาย และมีชื่อเรียกขานที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ประกอบด้วย สลากน้อย คือ สลากถวายเล็ก (กระชู่หรือชะลอมขนาดเล็ก) สลากถวายใหญ่ หรือสลากโชค สลากตัน หรือสลากที่มีขนาดใหญ่

วิธีการถวายทานสลากภัต ในวันทานสลากภัตหรือทำบุญสลากภัตนั้น พระภิกษุตามหัววัดต่างๆ ในตำบลเดียวกันหรือต่างตำบลที่มีความสัมพันธ์กันจะได้รับนิมนต์ให้มาร่วมรับการถวายทานด้วยพร้อมกันนั้นวัดต่างๆ ก็นำต้นสลาก หรือเครื่องไทยทานที่นำมาร่วมจับสลากด้วย ชาวบ้านที่เป็นเจ้าศรัทธาวัดนั้นจะนำถวายสลากทั้งหมดไปที่วัด ถวายเล็กที่เตรียมสำหรับทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลจะนำไปถวายทานแต่เช้ามีลักษณะเดียวกันเหมือนกับการทานขันเช้า เมื่อพระสงฆ์ให้พรแล้วก็จะนำถวายสลากทั้งหมดไปรวมกัน ส่วนที่เป็นถวายถวายพระเจ้าคือถวายพระพุทธรูปหรือพระธรรม ก็นำไปรวมกันที่หน้าพระประธานในวิหาร ถวายใหญ่ที่จะให้พระสงฆ์จับสลากก็นำไปวางเรียงกันตามสถานที่กรรมกรวัดจัดไว้ให้ กรรมกรวัดมีหน้าที่จัดเตรียมสลากอีกชุดหนึ่งเท่ากับจำนวนถวายสลากที่ศรัทธาชาวบ้านจะถวาย เมื่อถึงเวลาก็นิมนต์พระสงฆ์ที่มาร่วมพิธีทุกรูปจับสลาก เมื่อแต่ละรูปได้เบอร์ไหนก็ออกเดินค้นหาต้นสลากที่วางไว้ พบแล้วชาวบ้านก็จะถวายทานต้นสลาก หรือบางทีพระสงฆ์ก็อาจอ่านชื่อศรัทธาตามเส้นสลาก เพื่อเรียกให้ศรัทธานำเอาถวายสลากไปถวายพระสงฆ์จะให้พรศรัทธาผู้ถวายแล้วรับต้นสลากไป เป็นอันเสร็จพิธี พระเณรก็จะรีบกลับไปฉันทเพลที่วัดของตน ซึ่งหากวัดอยู่ไกลเกินไป ก็อาจฉันทตามห้างนาราวป่าตามข้างทางก็ได้เพราะสมัยก่อนไม่มี การเลี้ยงเพล

เส้นสลาก คือข้อความที่จารหรือเขียนกำกับต้นสลากหรือ ถวายสลาก ในเส้นสลากจะเขียนชื่อเจ้าของ / หน่วยงาน ต้นสลาก และมีคำปรารภณา (อ่าน "กำผาณะนา") คือคำอุทิศที่แสดงความจำนงว่าจะให้อานิสงส์ในการทำบุญนั้นไปตกอยู่กับผู้ใด ในอดีตเส้นสลากทำด้วยใบตาลหรือใบลาน นำมาตากให้แห้ง ตัดแต่งให้กว้างประมาณ 3-5 เซนติเมตร ยาวประมาณ 40-50 เซนติเมตร แหลมหัวและท้าย แต่งขยักหัวให้สวยงาม ในปัจจุบันมักเขียน หรือปริ้นบนแผ่นกระดาษ และที่ทำเป็นแบบฟอร์มให้กรอกรายละเอียดก็มี ในพิธีการถวายสลากภัตที่นิยมมี 3 ประเภท คือสลากเอาเส้น ประชาชนเป็นผู้จับสลาก แล้วนำสลากไปถวาย สลากที่พระสงฆ์จับสลากเองสลากที่มีจำนวนมาก นำเอาเส้นสลากมาวางรวมกันหมดแล้ว ทางคณะกรรมการจึงทำการ “สุนเส้นสลาก” ผูกเส้นสลากทำเป็นมัดๆ คำนวณหารกับจำนวนวัด หรือพระภิกษุสามเณรที่นิมนต์มา (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน : ออนไลน์)

ประเพณีตานถวายสลาก ประเพณีทำบุญให้คนตาย ทำทานให้คนเป็นประเพณีตานถวายสลากหรือที่ภาษาไทยภาคกลางเรียกว่าสลากภัต เป็นประเพณีเนื่องในพระพุทธศาสนาที่กระทำสืบต่อกันมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ในภาคเหนือจะเรียกประเพณีต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น มีทั้ง ตานสลาก กินข้าวสลาก กินถวายสลาก กินสลาก แต่ก็ล้วนหมายถึงประเพณีเดียวกัน แม้จะมีรายละเอียดปลีกย่อยแตกต่างกันไปบ้างก็ตาม ประเพณี ตานถวายสลาก มักทำกันตั้งแต่เดือน 12 เหนือ ถึงเดือนยี่เหนือ หรือตั้งแต่เดือนกันยายนถึงเดือน

ตุลาคมของทุกปี ซึ่งเป็นช่วงที่ชาวบ้านหยุดพักจากทำนา พระสงฆ์ก็จำพรรษาอยู่ในวัดเพราะอยู่ในช่วงเข้าพรรษา ผลไม้มากและกำลังสุก เช่นส้มโอ ส้มเกลี้ยง กล้วย อ้อย และยังเป็นช่วงที่ข้าวเปลือกหรือข้าวสารใกล้หมดยุ้งฉาง จึงเป็นโอกาสอันเหมาะสม โดยมีความเชื่อว่าการทานกล้วยสลากรอกนอกจากจะเป็นการทำบุญแก่ญาติผู้ล่วงลับแล้ว ยังเป็นการทำทานสงเคราะห์แก่คนยากไร้ ซึ่งถือว่ามิถุศลแรง 1 วันก่อนวันทานกล้วยสลากรอก จะมีการจัดเตรียมข้าวของ เรียกว่า “วันดา” หรือ “วันสุกดิบ” ชาวบ้านจะจัดเตรียมสิ่งของไม่ว่าจะเป็นอาหาร ขนม ดอกไม้ ของใช้ มาจัดเตรียมใส่ “กล้วย” ซึ่งเป็นตะกร้าสานด้วยไม้ไผ่ ลักษณะคล้ายชะลอม จะรองก้นด้วยใบตองหรือกระดาษ หรือในปัจจุบันก็เปลี่ยนเป็นถังน้ำพลาสติกหรืออะลูมิเนียม เพราะสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ต่อ โดยวันนี้จะมีญาติสนิทมิตรสหายจากต่างหมู่บ้านมาร่วมกันจัดกล้วยสลากรอก

กล้วยสลากรอก มีอยู่หลากหลายแบบหลายขนาด ตามแต่ความคิดสร้างสรรค์และกำลังศรัทธาของแต่ละคน แบ่งออกเป็น 2 แบบกว้าง ๆ คือ กล้วยน้อย กับ กล้วยใหญ่ มีกล้วยพิเศษ เช่น กล้วยย้อมหรือสลากรอกย้อม เป็นของหญิงสาวทำขึ้น เชื่อว่าเมื่อถวายแล้วจะทำให้ครอบครัวมีความสุข ในบางท้องที่โดยเฉพาะในกลุ่มไทยอง ก็จะมีข้าวของเครื่องใช้มากกว่าปกติ มีหวี กระจก แป้ง ผ้าเช็ดหน้า หรือของใช้ผู้หญิงอื่น ๆ และจะกางร่มไว้บนยอดสุด

ส่วนกล้วยโจ๊ก เป็นกล้วยสลากรอกขนาดใหญ่ อาจเป็นกระบะมีขาสูงแค่อว หรือเป็นต้นสลากรอกขนาดใหญ่สูงหลายเมตร มีต้นดอกหรือกิ่งไม้แขวนเครื่องใช้ต่าง ๆ หรืออาจเป็นกระบุงขนาดใหญ่มาก ปักด้วยต้นคาหรือหญ้าคาทำเป็นก้านยาวเพื่อแขวนสิ่งของต่าง ๆ หรือบางครั้งอาจทำเป็นบ้านขนาดย่อม ๆ หรือปราสาทแบบล้านนา นำข้าวของต่าง ๆ ใส่ในบ้าน โดยกล้วยโจ๊กจะใส่ปัจจัยมากกว่ากล้วยชนิดอื่น ๆ และเชื่อว่ามิถุศลมากข้าวของเครื่องใช้ที่ใส่ในกล้วย โดยทั่วไปได้แก่ น้ำ ข้าวสุก ข้าวสาร อาหารสุก อาหารแห้ง แคบหมู หมานม ใส่อ้ว หมูหนึ่ง ปลานึ่ง นอกจากนี้จะมีพริก เกลือ หอมแดง กระเทียม เมี่ยง บุหรี่ หมาก พลุ ปูน ยาสูบ เทียนไข สบู่ สมุด ดินสอ ยาสีฟัน ขนมต้ม ขนมเทียน ขนมชั้น หรือขนมชนิดอื่น ๆ ตามแต่สะดวก และยังมีดอกไม้รวมถึงผลหมากรากไม้ เช่น กล้วย อ้อย แต่ที่สำคัญที่สุดคือเงินที่จะต้องนำไปสักส่วนยอดกล้วยเมื่อถึงวันทานกล้วยสลากรอก ชาวบ้านจะเขียน “เส้นสลากรอก” ซึ่งเป็นใบลานหรือใบตาล ในปัจจุบันบางที่ได้เปลี่ยนมาใช้กระดาษแทน โดยระบุข้อความลงในเส้นสลากรอกว่าใครเป็นของ จะถวายทานไปหาบรรพบุรุษหรือญาติพี่น้องผู้ล่วงลับชื่ออะไร หรืออุทิศให้ผู้ใดผู้ใด และระบุที่อยู่ว่าอยู่ส่วนไหนของวัดเพื่อให้พระสงฆ์หาพบโดยสะดวก จากนั้นจะนำเส้นสลากรอกมากองรวมกันหน้าพระประธานในวิหาร ขณะที่ชาวบ้านจะนำกล้วยมารออยู่ด้านนอกอย่างคับคั่ง

ประเพณีนี้ไม่ได้จำกัดแค่คนในหมู่บ้านเดียว หากรวบรวมคนจากต่างหมู่บ้าน และญาติมิตรพี่น้องจากต่างถิ่นจำนวนมาก วัดที่เป็นเจ้าภาพจัดงานก็ต้องนิมนต์พระจากวัดอื่นมาช่วยรับเส้นสลากรอก ทานกล้วยสลากรอก จึงค้ำคั่งด้วยผู้คนจากสารทิศ และเมื่อพระสงฆ์ทำพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาในวิหารแล้วเสร็จ จะนำเส้นสลากรอกแบ่งให้กับพระสงฆ์ ชาวบ้านบางคนก็จะเดินหาเส้นสลากรอกของตนเพื่อนิมนต์พระสงฆ์ให้มารับกล้วยได้สะดวก โดยไม่ต้องให้พระสงฆ์เดินตามหาให้วุ่นวาย เมื่อเจอเจ้าของเส้นสลากรอกแล้ว พระสงฆ์จะให้ศีลให้พร หยาดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับที่มีชื่อในสลากรอกนั้นก็เป็นอันเสร็จพิธี ในช่วงเที่ยงจะมีการแจกจ่ายข้าวของเครื่องใช้ในกล้วยสลากรอกให้กับชาวบ้านที่มารอรับ หรือนำไปแจกจ่ายสงเคราะห์ให้กับผู้ยากไร้อีกต่อหนึ่ง เพราะข้าวของเครื่องใช้ในกล้วยสลากรอกมีมากเหลือเฟือสำหรับพระสงฆ์ ในอดีตจะแกะเอาข้าวของในกล้วยสลากรอกมารับประทานร่วมกัน หรือในปัจจุบันบางท้องถิ่นจะมีการทำโรงทานเพื่อสงเคราะห์ผู้ยากไร้ก็มี

ประเพณีตานก๋วยสลาก หรือสลากภัต จึงเป็นประเพณีเนื่องในพุทธศาสนาที่ช่วยสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างวัดกับชุมชน สร้างความสามัคคีในหมู่ญาติสนิทมิตรสหาย นอกจากนี้จะเป็นการทำบุญให้คนตายยังทำทานให้คนเป็นอีกด้วย (กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม : 2567)

ตำนานเมืองลับแล ตั้งแต่ครั้งดึกดำบรรพ์ ลับแลเป็นป่าลึกดงใหญ่เสือหมีผีป่าดุร้ายชุกชุมมาก เต็มไปด้วยภัยร้ายนานา ชนิดบรรยากาศเยือกเย็น มีหิมะตกคลุมทุกฤดูกาล แวดล้อมไปด้วยขุนเขาลำเนาไพร ชื่อเดิมว่า “ลับแลง” หมายความว่า ลับตอนเย็น คือตอนเย็น ๆ แสงตะวันจะลับมือนฤษี เพราะเป็นภูเขาสูงมาก อีกนัยหนึ่งคนโบราณยึดมั่นว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับนั่งที่วัดพระแท่นศิลาอาสน์ แล้วก็เสด็จยืนที่วัดพระยืนพุทธบาทยุคล ทอดพระเนตรดูไปทางลับแล มองไม่เห็นอะไรเลย มีดมัวไปด้วยเมฆหมอก จึงได้ชื่อว่า “ลับแล” หมายความว่า แลไปลับไม่รู้ไม่เห็นสิ่งใด พระพุทธองค์ก็ทอดพระเนตรไปทางบางโพธิ์ เห็นแต่ต้นโพธิ์ และใบ โพธิ์บัง จึงได้ชื่อว่า “บางโพ” เรื่องเมืองลับแลนี้จะต้องโยงไปถึงชาวพระนครนาคพันธ์สิงหนวัติโยนกชัยบุรีศรีเชียงแสน ซึ่งมี นักปราชญ์ได้เล่าเรียนศึกษาอยู่ในสมณเพศบรรพชาอุปสมบทอยู่วัดพระธาตุตอดตุง มีความรู้แตกฉานใน แพทยศาสตร์ เวทศาสตร์ โสยศาสตร์ ดาราศาสตร์ และลาดรอบรู้ในพิธีกรรมต่าง ๆ จนได้รับเป็นตุ้หลวง (สมภารหรือเจ้าอาวาส) ย่อมเป็นที่เคารพนับถือของคฤหัสถ์ญาติโยม ในถิ่นนั้นถึงจะลาสิกขาออกมาครอง ขรวาสก็ยังมีดำแหน่งปกครองราชการเป็นเจ้าหลัก (ผู้ใหญ่บ้าน) ตามกฎพระราชมณเฑียรบาล ของราชาธิปไตย หรือปกครองแบบสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คือ หนานคำลือ และหนานคำแสน ท่านทั้งสอง นี้ประกอบไปด้วยเมตตาจิตช่วยให้ราษฎรมีความสุขกายสบายใจ ทำหน้าที่เป็นหมอยาและหมอเวทย์มนต์ อาคมขลัง ปราบภูตผีปีศาจพ่ายแพ้ไปหมดประกอบพิธีสงเคราะห์สืบชะตาเรียกขวัญ บำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ ปวงชนทั่วไปในสมัยนั้นเกิดศึกสงครามกันปีละหลาย ๆ ครั้ง เอาจนราษฎรไม่มีเวลาจะประกอบอาชีพ สงคราม สมัยโบราณเป็นสงครามแย่งราษฎรเพื่อเอาไปเป็นเชลย

ประชาชนต้องเตรียมเสบียงอาหารหลบหนีไปลี้ภัยสงครามอยู่แต่ในป่า ไม่มีเวลาจะทำมาหากิน หนาน คำลือและหนานคำแสน ผู้เป็นปราชญ์ฉลาดด้วยโวหารจึงนัดประชุมราษฎรเป็นทางลับ เพื่อชักชวนประชาชนเมืองเชียงแสนอพยพหลบหนี ออกจากบ้านใหญ่เมืองหลวง ไปให้พ้นจากข้าศึกสงคราม ว่าตุ้ข้าจะพาพวกคิง เจ้าทั้งหลายไปตั้งหลักปักฐานอยู่ในถิ่นที่สงบสุข ใครผู้ใดจะไปด้วยก็ให้เตรียมเสบียงอาหาร สัตว์พาหนะพืช พันธุ์ของปลูกของฝังพอกที่จะนำเอาติดตัวไปได้ ก็เตรียมให้พร้อมไว้ แล้วก็นัดวันอพยพออกเดินทางมีราษฎรที่ ตัดสินใจได้เพียงชาวกว่าครอบครัวนับทั้งลูกเด็กเล็กแดงประมาณ 70 กว่าคน เตรียมเสบียงอาหารขึ้นหลังช้าง หลังควายพร้อมแล้วถึงฤกษ์ยามดี ก็ไปชุมนุมกันที่ปราสาทปู่พญาแก้ววงษ์เมืองเพื่อเชิญผีปู่เสด็จติดตาม คุ่มครองรักษา เดินทางรอนแรมไปด้วย ราษฎรทุกคนและหนานผู้เป็นหัวหน้าก็ขอบงูมิลำเนาในท้องที่ลับแลเพราะเป็นที่ร่มเย็นสายธารน้ำใส สะอาด จึงตกลงกันเริ่มลงหลักปักฐานตอนแรก ๆ พวกเสือหมีผีป่าดุร้ายก็ไม่ค่อยจะยอม แต่ก็จะต้องยอมพ่ายแพ้ต่ออิทธิพลของปู่พญาแก้ววงษ์เมืองและคาถาอาคมมนต์ขลังของหนานคำลือ หนานคำแสน ราษฎรก็เริ่ม แฝวถางไร่ สวน นา เพาะปลูกข้าวไร่ ข้าวฟ่าง ข้าวโพด ถั่ว งา พริก มะเขือ มะเต้า มะแตงหน่อม ฝ้าย หอมแย้ และอย่างอื่นพืชผลกึ่งองกาม ข้าวน้ำอาหารอุดมสมบูรณ์ยิ่ง ๆ ขึ้น ทุก ๆ ปี คณะอพยพเข้าสู่ท้องถื่นลับแล ได้เริ่มตั้งบ้านเรือนขึ้นแห่งแรก ตรงที่บ้านเชียงแสนหมู่ที่ 1 ตำบลฝายหลวงชื่อบ้านเป็นสัญลักษณ์เดิม ราษฎรก็พร้อมใจกันยกย่องแต่งตั้งให้หนานคำลืออยู่ในตำแหน่งเจ้า แคว้น หนานคำแสนอยู่ในตำแหน่งเจ้าหลักขึ้นต่อเจ้าแคว้น ประชาชนผู้ใดมีทุกข์มีร้อนก็ต้องร้องทุกข์ต่อเจ้า หลัก เมื่อไม่สำเร็จก็ส่งเรื่องถึงเจ้าแคว้นถือว่าเป็นศาลสูงสุด

ก็เป็นอันว่าสำเร็จเรียบร้อย การบำบัดทุกข์สุขยาม เจ็บไข้ เจ็บไข้ เจ็บไข้ และเจ้าคำสือและเจ้าคำแสนก็ทำหน้าที่หมอน้ำมันต์ หมอยา หมอดูเคราะห์โศกโรครภัยต่าง ๆ หมอเข้าซื้อต่อ กระจุก หมอเรียกขวัญทำพิธีได้ทุกอย่าง การปกครองพระราชารัฐก็ได้รับความร่มเย็นเป็นสุขเสมอกันทุกทั่วหน้ามีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นลำดับ เวลาที่ผ่านมา ๗ ปี เจ้าคำสือ กับเจ้าคำแสนก็ชวนกันกลับขึ้นไปเฝ้า เมื่อตั้งตัวติดขึ้นแล้ว พระเจ้าเรืองธิดาองค์พระมหากษัตริย์พระนครนาคพันธ์สิงหนวัติโยนกชัยบุรีศรีเชียงใหม่ รัชกาลที่ 21 เล่าเรื่องที่ได้พาพระราชกรไปก่อร่างสร้างตัวอยู่ในหุบเขาลับแล ถวายองค์พระมหากษัตริย์ พระองค์ท่านก็ ทรงพอพระทัยรับเป็นสาธารณูปถัมภ์ เจ้าคำสือ กับเจ้าคำแสน ก็ได้โอกาสขอรับวัฒนธรรม ประเพณีธรรม ระเบียบแบบแผนต่าง ๆ และพระพุทธศาสนา ก็ได้อาราธนาพระภิกษุสงฆ์เมืองเชียงใหม่ 6 รูป พร้อมด้วย คัมภีร์พระไตรปิฎกเอาขึ้นหลังช้างออกเดินทางรอนแรม เดือนกว่า ๆ ก็ได้บรรลุถึงเมืองลับแล

เจ้าแคว้นและเจ้าหลัก ทั้งสองท่าน เป็นผู้นำราษฎรสร้างวัดขึ้นตรงที่โรงเรียนประชาบาล วัดใหม่ปัจจุบันนี้ชื่อว่า วัดมูล ถ้าจะเรียกให้เต็มความหมายก็เรียกว่า วัดเก่าเจ้ามูลศรัทธา ประชาชนชาวเมืองลับแล ซึ่งเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนามาตั้งแต่บรรพบุรุษ จึงมีศรัทธาประสาทะเลื่อมใสเอาลูกเอาหลานเข้าบรรพชา อุปสมบท เพื่อให้ศึกษาเล่าเรียนหนังสือพื้นเมืองภาคพายัพ และศึกษาวิชาความรู้ทางไสยศาสตร์ แพทย์ศาสตร์ เวทย์ศาสตร์ และวิชาความรู้เบ็ดเตล็ดอื่น ๆ ตามสมควร เมื่อลาสิกขาจากความเป็นสามเณรมีศักดิ์ เรียกว่า น้อย ลาสิกขาจากความเป็นพระภิกษุมิศักดิ์เรียกว่า นาน (ทิด) ออกไปประกอบอาชีพ อาชีพกสิกรรม ทำนา ทำไร่ ทำสวน สุภาพบุรุษจะต้องฝึกหัดจักสาน ฟันเชือกฟันพวน สุภาพสตรีต้องฝึกหัด ทอหูก ปั่นฝ้าย เก็บก้อน เย็บปัก ถักร้อย บางคนก็มีฝีมือประณีตบรรจงดีเป็นพิเศษ พระบรมราชวังของพระเจ้าฟ้าฮ่ามราชกุมาร เจ้าครองเมืองลับแลอยู่ตรงวัดป่าแก้วเรไร คือ วัดเจดีย์ศรีวิหาร ซึ่งยังมีคูเวียงเป็นพยานหลักฐาน อยู่ทางทิศตะวันออกของวัดพระบรมราชวัง มีคูล้อมรอบมีกำแพงเวียง ป้อมปราการ หอรบ ประตูชัย ราวในพุทธศตวรรษที่ 24 นักปราชญ์ชาวเมืองลับแล ผู้สนใจ ประวัติศาสตร์เมืองลับแล ชูดตรงที่ข้างคูค้นพบซากศพคนร่างใหญ่สูงทรงเครื่องต้น เครื่องทรงของ พระมหากษัตริย์โบราณเปิดดินออกแล้วเห็นแจ่มแจ้งชัด ประชาชนหลังไหลกันมาดู เมื่อเอามือเข้าไปจับก็เหลว และเป็นดินไปหมด การปกครองเมืองลับแลในยุคต้นนั้น แบ่งหมู่บ้านออกเป็นหลักแต่ละหลักมีหัวหน้าปกครองหนึ่งคน เรียกตามตำแหน่งว่า เจ้าหลัก ขึ้นกับ เจ้าแคว้น เจ้าแคว้นขึ้นกับเจ้าเมือง อำนาจสิทธิ์ขาดอยู่กับเจ้าเมืองแต่ผู้เดียว

ชาวเมืองลับแลนับถือศาสนาพุทธ เป็นมรดกที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษจึงไม่หันไปเอนเอียงไปถือ ศาสนาอื่นอย่างเด็ดขาด ประมาณ พ.ศ. 519 พระเจ้าฟ้าฮ่ามราชกุมาร เสด็จขึ้นไปกราบถวายบังคมขอพระราชทานแบ่งพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า จากพระเจ้าพนธิดาธิราช พระเชษฐา องค์พระมหากษัตริย์ พระนครนาคพันธ์สิงหนวัติโยนกชัยบุรีศรีเชียงใหม่ พระเชษฐาก็ได้พระราชทานแบ่งพระบรมสารีริกธาตุจากพระมหาสถูปเจดีย์ดอยตุง อัญเชิญมาสร้างเป็นสถูปเจดีย์ไว้ให้พุทธบริษัทเมืองลับแลได้สักการบูชาขึ้นที่วัดป่า แก้วเรไร (วัดเจดีย์ศรีวิหาร) นับว่าเป็นปฐมเจดีย์ของเมืองลับแลประมาณอายุพระสถูป 2,000 กว่าปี มีการ บูรณปฏิสังขรณ์มาหลายครั้ง และประมาณเมื่อ พ.ศ. 2449 พระเดชพระคุณหลวงปู่พระครูธรรมฐิติวงศ์ศรี เขต เจ้าคณะแขวง ได้นำญาติโยมบูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

ชาวเมืองลับแล จึงเคารพเทิดทูนไว้เหนือเกล้าเหนือกระหม่อมเป็นที่สูงสุด เมื่อทอหูก ทอผ้า เสริ่งแล้วมี พิธีขึ้นครุ เอาผ้าที่ทอเสริ่งใหม่ ๆ นั้นทั้งหมดขึ้นพาดบนเขาพิม เรียกร้อยแล้วก็เชิญครุ มานุ่งห่มผ้าถ้าสตรีผู้ใดไม่ทำพิธีขึ้นครุก็ถือว่าไม่เคารพต่อครูบาอาจารย์ ทอหูกทอผ้าอีกคราหน้าก็จะทำให้หุด หายไป ซ้ำ

มากทำให้เสียเวลานาน จึงนิยมขึ้นครูกันทุกครั้ง แต่ไม่มีการอ้อนวอนให้เจ้าแม่ช่วยอย่างอื่น เพียงแต่ ยกเจ้าแม่ทั้งสองขึ้นเป็นครูบาอาจารย์ การทอหูก ทอผ้า เย็บปัก ถักร้อยเท่านั้น (นิพัทธ์พงศ์ พุมมา : 2565)

ผลการศึกษา

1. มิติความหมายและคุณค่าทางวัฒนธรรมของประเพณีตักน้ำบูยา

ผู้ให้ข้อมูลสะท้อนตรงกันว่า ประเพณีตักน้ำบูยามีสถานะเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านคุ้ม ซึ่งเชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ล้านนา/เชียงใหม่และรากเหง้าทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ หลายคำบอกเล่าระบุว่า “ก้างบูยาเป็นสิ่งที่บอกว่าเราเป็นใคร” แสดงให้เห็นถึงการยึดโยงระหว่างพิธีกรรมกับความทรงจำร่วมของชุมชน การตีความ: ประเพณีดังกล่าวมีความหมายมากกว่าพิธีกรรมทางศาสนา แต่ทำหน้าที่เป็น “ตัวแทนอัตลักษณ์” และแสดงความต่อเนื่องทางสังคม-วัฒนธรรมของบ้านคุ้ม

ความเชื่อเรื่องการอุทิศบุญและความกตัญญู ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ระบุว่า การทำก้างบูยามุ่งอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ และเป็นช่องทางเชื่อมโลกมนุษย์กับโลกวิญญาณ หลายคนกล่าวว่า “ทำให้ปู่ย่าตายายได้รับของใช้ในโลกรหน้า” ความเชื่อดังกล่าวตอกย้ำคุณค่าความกตัญญู การเสียสละ และการทำทานในสังคมล้านนา โดยก้างบูยาทำหน้าที่เสมือน “สื่อกลาง” ส่งบุญไปสู่ผู้ล่วงลับ ซึ่งเป็นรากฐานทางจริยธรรมของชุมชน

2. โครงสร้างทางกายภาพและภูมิปัญญาหัตถกรรมท้องถิ่น ลักษณะของก้างบูยาและชุดความรู้เชิงช่างที่ใช้ในการสร้าง ลักษณะและองค์ประกอบของก้างบูยา ข้อมูลภาคสนามชี้ว่าโครงสร้างของก้างบูยามักประกอบด้วยจำนวนชั้นเลขคี่ (3-9 ชั้น) และมีรูปทรงคล้ายฉัตรหรือต้นไม้ชีวิต หลายคนอธิบายว่า “ยิ่งชั้นเยอะ บุญยิ่งสูง” โครงสร้างของก้างบูยาเป็นสัญลักษณ์เชิงจักรวาลวิทยาตามความเชื่อพุทธแบบล้านนา ขณะที่สิ่งของที่ใส่ภายในสะท้อนความต้องการพื้นฐานของผู้ล่วงลับในโลกหลังความตาย

ภูมิปัญญาช่างฝีมือและการร่วมแรงร่วมใจของชุมชน ผู้ให้ข้อมูลทุกกลุ่มยืนยันว่าการทำก้างบูยาต้องอาศัยทักษะเฉพาะ เช่น การสาน การประดิษฐ์ การทำโครง และบางขั้นตอนยังอิงคติความเชื่อ เช่น “การเลือกวันตัดไม้ไม่ให้เกิดมอด” จะเห็นได้จากกระบวนการสร้างก้างบูยาเป็นงานหัตถกรรมที่ต้องใช้ความชำนาญเชิงเทคนิคและความรู้เชิงความเชื่อ พร้อมทั้งสะท้อนบทบาท “สลา” เป็นผู้ควบคุม และการมีส่วนร่วมของคนทั้งชุมชนในแต่ละส่วนงาน

3. พัฒนาการและพลวัตของประเพณีในบริบทสมัยใหม่ ประเพณีตักน้ำบูยามีการปรับตัวตามเงื่อนไขสังคมและทรัพยากรของชุมชน จาก “ก้างใหญ่ส่วนรวม” สู่ “ก้างเล็กประจำครัวเรือน” ผู้ให้ข้อมูล 8 ใน 10 คนระบุว่า ปัจจุบันก้างบูยามีขนาดเล็กและเปลี่ยนสถานที่ทำจากวัดมาเป็นภายในบ้าน จะเห็นถึงแนวโน้มนี้สะท้อนการเปลี่ยนผ่านจากระบบรวมศูนย์ (ทำร่วมกันที่วัด) สู่ระบบกระจายศูนย์ (ทำเองที่บ้าน) ซึ่งเกิดจากข้อจำกัดสถานที่ในวัด การลดลงของแรงงานช่าง และความสะดวกของแต่ละครอบครัวในสังคมยุคใหม่

4. ความท้าทายและทิศทางการจัดการองค์ความรู้เพื่อการสืบสานประเพณี ในประเด็นสุดท้ายสะท้อนภาวะวิกฤตด้านการถ่ายทอดความรู้เชิงช่างและปัจจัยสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง วิกฤตการขาดแคลนผู้สืบทอดภูมิปัญญา ผู้ให้ข้อมูลหลายรายแสดงความกังวลว่าปัจจุบัน “แทบไม่มีคนทำเป็นแล้ว” โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชน และประเด็นการเกิด “ช่องว่างการส่งต่อ” (Gap in Transmission) จากการ

ลดลงของปราชญ์ท้องถิ่นตามวัย และการอพยพของคนหนุ่มสาวไปทำงานในเมือง ทำให้ความรู้เชิงเทคนิคเสี่ยงต่อการสูญหาย

บทบาทที่ยังไม่ชัดเจนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ผู้ให้ข้อมูลมีความคาดหวังต่อ อปท. ในการสนับสนุนการจัดการองค์ความรู้และการจัดงานประเพณี แต่สะท้อนว่าการสนับสนุนยัง “ไม่ต่อเนื่อง” และ “ไม่ทั่วถึง” ยังสะท้อนความไม่สอดคล้องระหว่างนโยบายและการรับรู้ของประชาชน ซึ่งอาจบ่งชี้ว่าโครงการส่งเสริมยังไม่เป็นระบบหรือไม่สื่อสารถึงประชาชนอย่างชัดเจน

ศักยภาพของสถานศึกษาและปราชญ์ชุมชน ผู้ให้ข้อมูลเห็นตรงกันว่าสถานศึกษาเป็นช่องทางสำคัญที่สุดในการสืบทอดความรู้ โดยหลายโรงเรียนเคยจัดกิจกรรมสาธิตและเชิญปราชญ์ชุมชนร่วมสอน รวมถึงสถานศึกษาทำหน้าที่เป็น “ศูนย์กลางมรดกวัฒนธรรม” (Heritage Hub) ที่สามารถพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่นหรือฐานการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการ เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาให้เยาวชนอย่างเป็นระบบ

อภิปรายผล

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษากระบวนการสร้างความรู้และการใช้ความรู้ประเพณี ตานสลากสลอม (ตานก้างบงญา) ของชุมชนบ้านคุ่ม และ (2) ศึกษากระบวนการเรียนรู้เพื่อนำไปพัฒนาองค์ความรู้เชิงระบบเกี่ยวกับประเพณีดังกล่าว ผลการศึกษาได้สะท้อนประเด็นสำคัญเชิงมโนทัศน์และเชิงปฏิบัติ ดังนี้

1. ประเพณีในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมที่มีพลวัต

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ประเพณีตานสลากสลอมมีฐานรากเชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ล้านนา-เชียงแสนอย่างชัดเจน ผู้ให้ข้อมูลทุกคนสะท้อนตรงกันว่าแก่นของพิธีกรรมมุ่งเน้น “ความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ” ผ่านการอุทิศบุญและเครื่องอุปโภคบริโภคให้ผู้ล่วงลับ โดยมีก้างบงญาทำหน้าที่เป็นสื่อกลางเชื่อมโลกมนุษย์และโลกวิญญาณ ทั้งนี้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องพิธีกรรมในฐานะตัวแทนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับจักรวาลในสังคมดั้งเดิม ซึ่งมักดำรงอยู่เพื่อค้ำจุนโครงสร้างจริยธรรมของชุมชน

2. ความรู้ที่ลดทอนและการมีส่วนร่วมของชุมชนในฐานะกลไกการผลิตความรู้

โครงสร้างก้างบงญาถูกสร้างขึ้นจากทักษะงานช่างเฉพาะถิ่น ทั้งด้านเทคนิคและด้านความเชื่อ เช่น การเลือกวันตัดไม้ไฟ การประดิษฐ์ดอกไม้กระดาษ และการสานเครื่องสลอม ซึ่งสะท้อน “ความรู้ร่วม” (Shared Craft Knowledge) ที่ต้องอาศัยทักษะเชิงช่างและความร่วมมือของสมาชิกชุมชนหลายฝ่าย การมี “สลา” ทำหน้าที่ควบคุมงานชี้ให้เห็นถึงรูปแบบการผลิตความรู้แบบครู-ศิษย์ที่เป็นหัวใจของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นมายาวนาน ผลดังกล่าวสอดคล้องกับงานศึกษาที่ชี้ว่า ความรู้ภูมิปัญญาไม่อาจคงอยู่โดยปราศจากโครงสร้างทางสังคมที่สนับสนุนการมีส่วนร่วมและการปฏิบัติร่วมของชุมชน

3. พลวัตและการปรับตัวของประเพณีภายใต้ข้อจำกัดยุคปัจจุบัน

ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสะท้อนว่าประเพณีมีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านรูปแบบและบริบทการประกอบพิธี เช่น การเปลี่ยนจากการสร้างก้างบงญาองค์ใหญ่ร่วมกันที่วัด มาเป็นการสร้างขนาดเล็กในระดับครัวเรือน เพื่อให้เหมาะสมกับพื้นที่และกำลังคนที่ลดลง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดว่ามรดกวัฒนธรรมเป็น “พลวัตทางสังคม” ที่ต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ไม่ใช่สิ่งตายตัว ผลวิจัยยังพบความ

ยึดหยุ่นด้านวัสดุและรูปแบบ เช่น การทำกำบายาแบบกระถางหรือการผูกติดกับต้นทุเรียน ซึ่งเป็น การประยุกต์ที่ช่วยให้ชุมชนยังสามารถสืบสานประเพณีท่ามกลางข้อจำกัดด้านแรงงานและพื้นที่

4. ความเสี่ยงต่อการสูญหายและความจำเป็นในการจัดการความรู้

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นถึงความเสี่ยงต่อการสูญหายขององค์ความรู้หัตถกรรม เนื่องจากผู้สืบทอด มีจำนวนลดลงจากการย้ายถิ่นของคนรุ่นใหม่ รวมถึงการล้มตายของปราชญ์ท้องถิ่น ซึ่งนำไปสู่ “ช่องว่าง การถ่ายทอดความรู้” อย่างมีนัยสำคัญ อีกทั้งบทบาทขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นยังไม่ชัดเจน ทำให้ ชุมชนขาดกลไกสนับสนุนเชิงสถาบัน แม้ว่าจะมีจุดแข็งสำคัญคือการมีปราชญ์ชุมชนที่มีทักษะโดดเด่นและมี ศักยภาพของสถานศึกษาในพื้นที่ ผลลัพธ์ดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยที่ชี้ว่า การสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น จำเป็นต้องมี “โครงสร้างการจัดการความรู้” ที่ชัดเจนและยั่งยืน มิฉะนั้นจะเกิดการขาดช่วงในระยะยาว

5. กระบวนการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2

ผลการดำเนินการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า ผู้เข้าร่วมสามารถ อธิบายคุณค่าของประเพณีตานสลากสลอมได้ (K),

ปฏิบัติจริงในการสร้างกำบายา สลอม หรือดอกไม้-หงส์กระต๊อได้ (P), และ

พัฒนาทัศนคติด้านความภาคภูมิใจในประเพณีและพิธีกรรมของชุมชน (A)

นอกจากนี้ คะแนนประเมินคุณภาพกิจกรรมอยู่ในระดับ “ดีมาก” (100%) สะท้อนว่ากระบวนการ เรียนรู้เชิงปฏิบัติการมีประสิทธิภาพ ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจเชิงลึกและกระตุ้นให้เกิดความตั้งใจสืบสาน มรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีความหมาย ตรงตามหลักการของการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential Learning) ซึ่งเน้นการลงมือทำร่วมกับผู้รู้ในชุมชน

สรุปอภิปรายโดยภาพรวม

ผลวิจัยทั้งสองวัตถุประสงค์ชี้ว่า ประเพณีตานสลากสลอมเป็นองค์ความรู้เชิงวัฒนธรรมที่มีทั้งมิติ ความเชื่อ จริยธรรม หัตถกรรม และบทบาทของชุมชน การสืบสานให้ยั่งยืนจำเป็นต้องมีระบบการถ่ายทอด ที่เป็นทางการมากขึ้น การมีส่วนร่วมของโรงเรียนและปราชญ์ท้องถิ่นเป็นกลไกสำคัญที่สามารถนำมาพัฒนา เป็นหลักสูตรท้องถิ่นหรือฐานเรียนรู้เชิงปฏิบัติการได้ต่อไป พร้อมทั้งควรเร่งจัดทำระบบการจัดการความรู้ที่มีโครงสร้าง เพื่อป้องกันการสูญหายของภูมิปัญญาในชุมชน

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

1. ยกระดับการถ่ายทอดเชิงปฏิบัติการและการแก้ไขสภาพแวดล้อมเพื่อเพิ่มความเชี่ยวชาญ: ควร จัดกิจกรรมถ่ายทอดทักษะอย่างต่อเนื่อง โดย เพิ่มระยะเวลาเรียนรู้ ให้ยาวนานขึ้น เพื่อให้เยาวชนมีเวลา เพียงพอในการฝึกฝนทักษะเชิงช่างจนเกิดความชำนาญอย่างสมบูรณ์ และควรปรับปรุงสถานที่จัดกิจกรรม ให้เป็น ห้องปรับอากาศ เพื่อแก้ไขปัญหาสภาพแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อสมาธิและประสิทธิภาพในการ เรียนรู้

2. ขยายขอบเขตองค์ความรู้สู่การบูรณาการวัฒนธรรมท้องถิ่นในภาพรวม: ควร ขยายหัวข้อการจัด กิจกรรม จากประเพณีตานกำบายา ไปสู่ ประเพณีและความเชื่ออื่น ๆ ที่สำคัญในอำเภอลับแล (เช่น การ ปั่นเมฆ, การแห่นางแมว, การเลี้ยงผีปู่ย่า, ต้นดอกต้นผึ้ง) เพื่อสร้าง ฐานเรียนรู้แบบบูรณาการ ที่ครอบคลุม ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นทั้งหมด และเสริมสร้างความเข้าใจในมิติที่หลากหลายของความเป็นลับ แล

